

TEMA: VEZNIK I

(*i* kao most između Andrića i Mlakića)

Julijana Matanović

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

julijana.matanovic@zg.htnet.hr

Veznik *i* u rečenici se ponaša kao most u reljefu. Povezuje slično i različito, slično i slično, različito i različito. I u svim varijantama i mogućnostima donosi novi smisao sjedinjenim činjenicama. Samoglasnikom *i* približuju se riječi u jednoj rečenici, njime se iz jedne lakše prelazi na drugu. Veznik *i* može i spojiti što je pisac slučajno ili namjerno razmaknuo, kao što most može povezati ono što je Bog u prirodi, po svom nacrtu, razdvojio.

Veznik *i* može se uključiti i u raspravu čiji se sudionici trude odgovoriti na pitanje čijoj nacionalnoj književnosti jedan pisac pripada. Tada se on, veznik, ponaša kao elegantno književno povijesno oružje. Stavljaju ga uvijek na kraj, da bi pomirio znanstvenike i spasio zaključak. Osnružuje se ako ispred sebe dozove suprotni veznik *ali*. Tako jedno *i*, ispred kojeg je *ali*, u slučaju književnika Ive Andrića rješava pitanje isprovocirano zamornim *tko ima pravo svojatati tog i ne tako nevelikog pisca*. Njihov je, i njihov, i njihov..., *ali* i naš. Pod tim *ali i*, podrazumijevaju se biografske činjenice, jezik kojim je pisao, teme kojima se posvećivao, citiraju se svjedoci i jako upućeni, predočavaju dokumenti, poseže se za autorovim izjavama obojenim ogorčenjima, žaljenjima i strahovima.

Rijetko je koji pisac iz naših krajeva doživio da se nad njegovim životom i djelom u sekundi, pod perom istog čitatelja i valorizatora – opskrb-

ljenog književnoteorijskim i književnopovijesnim instrumentarijem – promijeni književnoteorijska paradigma. Treba odvojiti djelo i pisca, prva je lekcija na brućoškom seminaru iz književnosti. Piščevo je da piše, a naše je – govore titule – tumačiti i shvaćati ono što nam je on u formi rečenica ponudio. Ispravno. Donekle. I ponavljajmo to sve dok, kad je Andrić u pitanju, ne dođemo do mjesta u kojemu prepoznamo silnu potrebu nešto prigovoriti njegovu djelu, a samo djelo – ruku na srce – ne daje za to previše povoda. Tada zaboravljamo što smo zapovjedili mladim uplašenim kolegama i odšetavamo, preko neke nabrzinu sagrađene ćuprije, u njegov život. Ispravno. Donekle. Međutim ljute zagovornike imanentnog pristupa književnom tekstu zanimaju samo jake javne godine biografije, one vidljive, snimljene na lošim vizualnim i auditivnim trakama. Njih ne zanima čovjek koji je cijeli svoj život nadoknađivao gubitak rane biografije. I zbog takvih primjera i zbog vremena površnosti i unaprijed napisanih književno-povijesnih presuda, odavno sam iz *mi* prešla u *ja* i uputila se u koračanje po jednoj nepravilnoj čitateljskoj stazi. Ona je neuređena, nema putokaza i fino uređenih odmorišta na kojima nas čekaju ovjerene fusnote i velika znanstvena imena. Na njezinu početku ne stoji naziv, duljina puta, nema nikakvih prometnih znakova, ali ni piktograma opasnosti. Samo je sitnim slovima, za one koji još vide čitati, ispisan Andrićev tekst *Staze* (1940). Njome hodaju rijetki, ali kad zakorače više se ne vraćaju na početak. I ne boje se klupka koje će ih dočekati na krajnjem milimetru. Osjećaju da će se naći u dobrom društvu. Već nakon nekoliko koraka shvaćaju da se s takve staze, kad se jednom na nju zakorači, više ne može sići. Ona nudi nadu i pravo na radost. Riječ je o stazi neke sasvim drukčije uboge sreće na kojoj se mogu susresti pisci koji se razumiju, stazi na kojoj mlađi autori priznaju da su nešto naučili od starijih, stazi na kojoj i pisci imaju pravo nešto reći o svom djelu i na kojoj se ne moraju razdvajati na sebe pripovjedača, sebe autora i sebe zbiljskog *ja*. Pogotovo što piščevo pravo istinsko *ja* leži upisano u njegovim likovima. I samo na takvoj stazi, koja redovito podsjeća na stazu na kojoj smo prohodali, Ivi Andriću će netko postaviti pravo pitanje. Umjesto uobičajenog *što ste iz života preselili u svoje djelo*, upitat će ga *koliko likovi koje ste stvorili djeluju na vaš stvaran život*.

Veznik *i* tako na nekom izmaštanom puteljku – čije postojanje ozbiljni proučavatelji ne žele upisati u književnu geografiju – upisuje u sebe svu ljepotu svijeta, sve ono što je napisao i izgovorio Ivo Andrić: čovjek Andrić i pisac Andrić. Na toj stazi djelo se tumači djelom. Jedan most najavljuje drugi, rečenice se ponavljaju, likovi sele iz priča u romane. Ne zanemaruje

se ni ono što je pisac govorio o stvaranju vlastita teksta i kako je tumačio druge. Na toj istoj stazi nalaze se pisci koji se dobro razumiju. Oni mlađi koji su rođenjem naučeni da se samo veliki ljudi ugodno osjećaju u društvu većih od sebe, zastanu i priznaju, gledajući veličinu u oči, koliko su joj zahvalni. Na toj istoj stazi nije sramotno priznavati dugove, podcrtavati zahvalnost koju osjećamo prema starijim kolegama i prema vlastitom zavičaju. Nije zabranjeno priznati kako si se zapravo osjećao kad si u velikom svijetu – u svečanim odijelima i rečenicama administrativnog jezika – predstavljao druge i jesi li se, odlukom o pisanju *Mosta na Žepi*, riješio tjeskobe pridružujući osjećaj duga prema zavičaju svom junaku, veziru Jusufu. Je li, uostalom, Jusufova rečenica o *ćutanju*, prvo ostavljena pa potom i precrtana, istinsko tvoje *ja*, onako duboko i teško upisano i na posljednjim stranicama *Proklete avlije*.

Pisac ne ostaje živjeti u jednoj književnosti isključivo ako se o njemu – i nakon njegove smrti – pišu stručne monografije, ako ga se stavlja na popis obaveznih i preporučenih lektirnih naslova, pa čak ni onda kad mu se iznova objavljuju sabrana djela. Pisac zapravo ostaje istinski živ samo ako se njegovo djelo *osvježava* novim spisateljskim perom, rečenicama koje su na nekoj razini teksta slične njegovima. Živi i onda kad se njegovo djelo, na pravi način, a ne samo zbog intertekstualne dosjetke, *priziva* u tekstu onih koji tek dolaze.

Istina je da se Andriću danas posvećuju brojni stručni tekstovi, istina je da se ne zaboravljaju njegove obljetnice, ali ne smijemo prešutjeti da je jedan novi val nedavnog zanimanja za velikog pisca započeo i čitanjem našeg suvremenika, pripovjedača i pjesnika, Josipa Mlakića (1964); bosansko-hercegovačkog i hrvatskog pisca koji je svoj dug prema Andriću jasno artikulirao, a čitatelje iznova podsjetio, ili po prvi put nagovorio, na Andrića. Kroz čitanje svježeg napisanog iznova smo se okrenuli prema točki iz koje se povukao Mlakićev spisateljski talent. Ukratko, i otvoreno, mlade čitatelje u Hrvatskoj, a to je tako važno za jednu književnost, Mlakić je privukao svojoj prozi, ali istim potezom i prema književnim djelima Ive Andrića.

Takvim razmišljanjem sada donekle malo proširujem svoju zamišljenu stazu. Na nju – uz ono pravo tumačenje djela djelom samim – uvodim i blaga proširenja na kojima se mogu – nakon susreta – zadržati pojedini pisci. Stavljam ih u odnos veznikom *i*. Premda se oni međusobno ne pitaju o nacionalnoj pripadnosti, usuđujemo se nagađati da je oživljavanje djela pisca skiciranog u koordinate književne povijesti u djelu mlađeg pisca –

kao što smo istaknuli – i te kako važan književnopovijesni imovinski pokazatelj. Ivo Andrić i Josip Mlakić¹ zbliženi veznikom *i* snažnije se mogu oduprijeti pitanju *čiji su*. A pred tim pitanjem, svjesni smo, nikada nećemo uspjeti pobjeći, čak ni onda kad se umorimo dokazujući koliko je važna suvremena ljepota teksta što se, poput bijele magle, diže visoko iznad zemljopisnih površina i prirodnih, a ne samo administrativno dogovorenih granica. Pitanje, otporno na klimatske promjene, nekom je sjemenkom čička doletjelo i na moju stazu. Skriveno je u grmu zaraslog puteljka, u makiji degradiranih naših nekada bogatih šuma. *Čiji su, čiji su, čiji su...*? I mi ga pokušavamo barem utišati prizivajući veznik *i*.

Veznik *i* otključava temu koja osvjetljava literarna mjesta i postupke za kojima poseže Mlakić da bi razotkrio svoj odnos prema Andrićevu djelu. Mlakić promišlja Andrića i kroz eseje i kritičke osvrtne, ali istinski dodir s Andrićevim djelom naznačen je u njegovim proznim tekstovima (oponašanjem, izravnim upisivanjem i podsjećanjem).

*

I sâm sam u svijet knjige ušao posredstvom toga Andrićeva plemenitog čina

O vraćanju dugova već smo govorili. Spomenutom samo dodajemo da dugove, tako nas je ipak naučila povijest, znaju i žele vraćati samo veliki. U jednom predavanju² o Ivi Andriću Josip Mlakić polazi od Kišove priče *Dug*:

U svojoj priči *Dug*, objavljenoj posthumno, koja se po bilješkama uz ovu priču, trebala naći u “Enciklopediji mrtvih”, veliki Danilo Kiš prikazuje slavnog pisca na samrtnoj postelji. Mada to eksplicitno ne navodi, odmah na početku priče jasno je da je njegov junak upravo Andrić. I sama riječ dug je jedna od onih riječi koja je obilježila Andrićevo djelo. Andrić je kao nijedan pisac nastojao vratiti svoje dugove. U toj priči veliki pisac, u posljednjim trenucima života, simbolički dijeli Napretkovu stipendiju od dvjesto kruna osobama kojima je na neki način dužnik. Ta raspodjela je u stvari svojevrsni životni rezime u tipičnom Kišovom stilu. Tako, između ostalog, Andrić dijeli novac: Draginji Trifković, učiteljici,

¹ Mogli smo ovdje iz brojnih razloga spomenuti i prozu Miljenka Jergovića. No ta relacija zahtijeva detaljniju, a ne samo usputnu analizu. *Veznik i* našao bi svoje mjesto i u tumačenju novog romana Dragana Pavelića. Riječ je o romanu *Knjiga o krilatom fratru* (2015). U njemu su – kao nigdje dosada – osvijetljeni razlozi ključnih Andrićevih životnih poteza.

² Citiramo prema rukopisu koji nam je ustupio sam autor (*Andrić – Crtica o književnim dugovima*).

koja me učila prvim slovima, dvije krune; nepoznatom stražaru u marburškoj tavnici, koji mi je doturio parče hartije i malecnu olovku, u času kada je za mene pisati značilo preživjeti; dvije krune; Midhadu Šamiću, koji je otkriće mojih izvora protumačio kao erudiciju, a ne kao stvaralačku nemoć; jednu krunu. Ova posljednja rečenica je posebno važna za Kiša, kojom on podsjeća na slučaj svoje “Grobnice za Borisa Davidoviča”, kada su određeni književni krugovi, između ostalog, pokušali njegovo briljantno korištenje izvora prikazati kao stvaralačku nemoć, zaboravljajući da je književna nadgradnja ključna premisa na kojoj počiva svjetska književnost.

Nakon što citira i ključnu Kišovu rečenicu o Andriću koji je *proživio ceo svoj vek u svetu fikcije, u svetu platonskih ideala, a svaki izlet u život bio mu je muka i nevolja, nesnalaženje i dosada*, Mlakić prelazi na Andrićeve, toliko puta citirane rečenice u kojima moli da se za njegova života ne poseže za njegovom biografijom. Na njih nadovezuje i Jusufovu skromnost i *ćutanje*. Tek tada, u naslovom najavljenju ispovijed o svojim dugovima Andriću, Mlakić osjeća kako ima pravo uvesti sebe, propitati svoje *ja* u odnosu prema Andrićevu *ja*. Čini to na podlozi najpotentnijeg stvaralačkog pitanja *što bi bilo da nije bilo*:

Još jedan primjer na koji je Andrić, kišovskim manirom rečeno, vraćao svoje dugove zavičaju je dodjela novčanog dijela Nobelove nagrade za opremanje biblioteka po BiH, i na taj način mnogim piscima pružio nebrojene linkove za vlastita ostvarenja. **I sâm sam**, a vjerujem i mnogi od vas, u svijet knjige ušao posredstvom toga Andrićeva plemenitog čina, koji ima ishodište i u vlastitim žudnjama. Jedna od upečatljivijih slika iz Andrićeva djela je slika gimnazijalca koji stoji pored izloga knjižare i zaneseno promatra izložene knjige, osjećaj koji je upravo Andrić mnogima pretvorio u stvarnost. I to se savršeno uklapa u mehanizam književnih dugova. Nije teško zamisliti nekog budućeg pisca koji o svom suvremeniku piše sličnu priču kao što je to napravio Kiš s Andrićem. U jednoj takvoj priči morao bi biti i sljedeći detalj: Ivi Andriću, koji je po bosanskim zabatima posijao svjetlo knjige, dvije krune, marke, eura, nije važno.

Uz esej o dugovima, spomenimo i Mlakićev osvrt na odluku o dodjeli Nobelove nagrade za godinu 2015. Mlakiću je to samo povod da bi ponovno upozorio na Andrića:

Drugi četvrtak u listopadu tradicionalno je dan kada Nobelov komitet objelodanjuje dobitnika Nobelove nagrade za književnost. To je ove godine bjeloruska novinarka i spisateljica Svetlana Aleksievič. Ovo je idealno vrijeme prisjetiti se jedinog književnog nobelovca poniklog na ovim prostorima, Ive Andrića, pogotovo stoga što upravo ovih dana pada 123. obljetnica piščeva rođenja (rođen je 9. listopada 1892. godine u Docu kod Travnika) i 54. obljetnica dodjele Nobelove nagrade za književnost. Nobelova nagrada i obljetnice su, nažalost, najčešći povodi bavljenja

Andrićem. Nedavno sam pročitao duhovitu primjedbu o tome kako je stotine pisaca na ovim prostorima unaprijed napisalo govore koje će izreći pri dodjeli Nobelove nagrade. I to je dio fenomena Andrić.³

*

Cijeli je prozor bio tamna ploha

U knjizi priča naslovljenoj *Obiteljske slike*, objavljenoj 2002. i podnaslovljenoj *Stilske vježbe*, Josip Mlakić objavljuje i priču *Mećava*. Uz naslov *Mećava* u zagradi stoji *Ivo Andrić*. Andrićevo ime i prezime može se primiti i kao Mlakićeva posveta piscu, ali i kao autorski potpis. Čitamo li to u nacrtu druge mogućnosti, onda isti trenutak posežemo za pitanjem autorstva. No ubrzo odustajemo. Jer jasno je da se ovdje ne radi ni o kakvoj postmodernističkoj igri koja nam daje povoda i nudi građu za rasprave o umjetničkoj originalnosti, za natuknice o odnosima falsifikata i originala. Sve bi one zasjenile samu bit. Riječ je naprosto o napatku upućenom čitatelju. Ja, Josip Mlakić, poštujem i volim Andrića i provjeravam mogu li mu biti nalik.

Josip Mlakić u tome potpuno uspijeva. Ukratko ću naznačiti kako. *Mećava* je doista stilska vježba; i za Mlakićevu demonstraciju vještine oponašanja rečenice i za preslikavanje tona uvođenjem motiva kakvi su dominirali – u ovom slučaju – Andrićevim pričama iz *fratarskog ciklusa* (*Ispovijed, Kod kazana, Trup, Čaša, Proba*). Ona je istovremeno – kroz manju formu – vježbanje andrićevskog stila koji će svoj vrhunac dostići, spomenut ćemo i kasnije, u Mlakićevu romanu *Tragom zmijske košuljice*⁴ (glavni junak bit će fra Ivo). Sam Mlakić tvrdi da je roman *Tragom zmijske košuljice* svojevrsni *hommage* Ivi Andriću.⁵ Fra Ivo je – u *Mećavi* – fratar o kojem se priča priča. U njoj će Mlakić posegnuti i za sintagmom *ratno ludilo*, sintagmom kojom se može pokriti tematski sustav većine njegovih romana. Takav postupak obrade dijela teme kroz novelu ili pripovijest pa potom ugrađivanje tih motiva u dugu narativnu formu itekako je primjeren pismu Ive Andrića.⁶ Istovremeno tu će priču, nešto izmijenjenu, Mlakić kasnije inkorporirati u roman *Tragom zmijske košuljice*.

³ Tekst je objavljen u tjedniku *24 sata Express* 10. 10. 2015.

⁴ Roman je objavljen 2007. godine i nagrađen je Vjesnikovom nagradom *Goran*.

⁵ Preuzeto iz intervjua s Josipom Mlakićem: <http://www.tportal.hr/kultura/knjizevnost/100083/Nas-je-mir-svojevrsni-nastavak-rata.html>, pregled: 25. 7. 2011.

⁶ Upućujemo na pogovor Krešimira Nemeća romanu *Na Drini ćuprija* (Školska knjiga, Zagreb, 2013.). Tekst naslovljen *Priča i most* Nemeć započinjem otkrivanjem svojevrsnih Andrićevih

Mlakićeva priča započinje razgovorom dvojice mladih fratara (mladi fratri su, podsjećamo, i na početku Andrićeve *Proklete avlije*). Jesen je i lišće se, pod vjetrom, vrti ukруг. Uz stalan motiv kruga, kao povijesne ponovljivosti na kojoj je inzistirao Andrić, javlja se i motiv pogleda kroz prozor, pogleda na grob ukopanog fratra, motiv šutnje i tematizacije zla. Fra Jakov gleda kroz prozor i sjeća se da su godinu dana prije pokopali fra Ivu. Tim se trenutkom, baš kao i u *Avliji*, priča okreće prošlosti. Kroz spominjanje ostarjelog fra Jakova (ustvari Andrićev fra Petar) oživljava se jedna epizoda diplomatskog putovanja u Sarajevo (fra Ivo je znao turski, baš kao što ga je znao i fra Petar). Na povratku prema Travniku s njima je pošao Zejnil, čovjek vičan ratovanju i pričanju. On kazuje nekontrolirano, riječi mu teku u slapovima. Time podsjeća i na *avlijskog* Haima, ali i na Zaima.⁷ Iznenada počinje padati snijeg. Slika padanja snijega (čest Mlakićev

“kondicijskih priprema” za pisanje *Ćuprije* (1945.). Bili su to: ... *kraći pripovjedni tekstovi nastali još dvadesetih godina prošloga stoljeća. Dalekom anticipacijom može se smatrati rana novela Rzvaski bregovi* (1924). *Ona ne samo da koristi formu kronike nego i tematizira isti (višegradski) prostor i djelomice isto vrijeme kao i Ćuprija (razdoblje austrijske uprave), a uvodi u igru i lik Alihodže. Drugi važni narativni nukleus jest Most na Žepi* (1925). *Bez obzira na razliku u opsegu i širini epskoga zahvata, očit je paralelizam u razradi motiva u toj noveli i u kasnijem romanu. I u jednom i u drugom slučaju inicijalna je situacija ista: poturica, nasilno odveden iz rodnoga kraja, postigne visok položaj u hijerarhiji otomanske vlasti (postaje veliki vezir Jusuf) pa kasnije – pod pritiskom bolne uspomene na svoje pravo podrijetlo – započinje s gradnjom mosta i kao trajne ostavštine i kao vraćanje duga bosanskom zavičaju kraju iz kojega je potekao. I u jednom i u drugom djelu tematiziran je i misterij koji prati izgradnju mosta.*

Roman je “usisao” u svoju strukturu i neke motive iz zbirke lirске proze Ex Ponto (1918), *a sadrži i nastavak priče o slugi Salku Ćorkanu, glavnom liku novele Ćorkan i Švabica* (1921) *i sporednom liku u noveli Mila i Prelac* (1936). *U autobiografskoj priči o okupljanju studenata na višegradskom mostu i afirmaciji južnoslavenske nacionalne ideologije pojavljuje se i lik Tome Galusa, opisan u nedovršenoj noveli Zanos i stradanja Tome Galusa* (1931). *Te činjenice samo potvrđuju iznimnu organsku i unutrašnju koheziju Andrićeva opusa: narativne skice postupno “bubre” i prerastaju u razrađene motive, tematske jedinice “sele” se iz teksta u tekst i bogate novim spoznajama i nijansama, a u različitim djelima javljaju se isti likovi u novim egzistencijalnim situacijama i s razrađenim psihološkim nijansama.* (str. 401–402.)

⁷ Posebnu interpretaciju, u odnosu prema Andriću, zaslužuje roman *Tragom zmijske košuljice*. Kao grada romanu poslužila je franjevačka kronika Nikole Lašvanin. Glavni junak je Ivo Lašvanin (Andrićevo ime i kroničarevo prezime). Mlakić, baš kao i u priči *Mećava*, potpuno ulazi u Andrićev jezik i stil (arhaizmi protkani mudrostima i legendama). Priča je smještena u povijesno vrijeme, ali su analogije s vremenom pripovijedanja i vremenom čitanja više nego očite. Prepričavanje već čutih priča, i potreba za kazivanjem snažne su osobine Mlakićevih likova. Fra Ivo Lašvanin prepričava priče o Salkanu Begiću i Mesudu Šuljagi koje mu je ispričao seljak Petar Dilber te priču o Selimu Spahiću koju je čuo od Feriza Alića i Mesuda Šuljage. Kao i u *Proklesoj avliji*, najvažnije je ostvariti pravo i na pričanje i na slušanje.

motiv, a ujedno i početak Andrićeva romana) osnažena je nadolazećom mećavom kao slutnjom nevolje. Zejnil će se izgubiti, a kad ga pronađu, u ruci će imati kreševski nož (na kraju *Proklete avlije* spominju se, u popisu stvari, kreševska kliješta). Zejnil je ustvari obolio od postratnog sindroma, ima priviđenja i samo ponavlja *ubiše, ubiše...* Toj temi postratnih nesreća Josip Mlakić posvetit će, već je istaknuto, najveći dio svog pripovjedačkog opusa. Ratnik se godinu dana poslije vješa na svom tavanu. Fra Ivo je, nakon što ga je fra Jakov o tome obavijestio, izgovorio samo tri rečenice na temu dobrih i zli ljudi. Spomenuo je i ratno ludilo. Tako se priča, kao i priča *Proklete avlije*, vratila na početak. U uvodnim je rečenicama fra Jakov propitivao fra Ivu o postojanju sotone. Odgovor nije dobio. Fra Ivo bio je, poput Nikole Granića iz Andrićeve priče *Čaša, čutljiv* čovjek. I on je, baš kao i fra Nikola, davao odgovore samo onda kad ih je mogao potkrijepiti pričom o ljudskoj sudbini. Zejnil mu je dao pravo prosuđivanja riječima, a fra Jakov je *tada prvi i posljednji put čuo izraz ratno ludilo. Sve dotad je slušao da se takvo što opisuje jedinom riječju, kojom se objašnjavalo sve ružno i neobjašnjivo: vrag.*⁸

Sam kraj priče potvrda je dobro obavljene stilske vježbe na temu oponašanja Andrića. Postignuta je atmosfera gotovo identična ugođaju kraja *Proklete avlije*: “Cijeli je prozor bio tamna ploha, i fra Jakovu se na tren učini da dalje od ove njegove skućene sobe nema više ničega: da je tu, na samo par koraka od njega, iza neprozirnog mračnog zida kraj svijeta.”⁹

Priča *Mećava* ujedno je i otkrivanje pravog poetičkog oca, ali je istovremeno naznakom ratnog ludila, nukleus iz kojeg će izrasti Mlakićevi romani i priče o nesretnim likovima na čijim su biografijama ostale posljedice krojača nedavne bosanske povijesti, ratnih godina nakrcanih – kako bi to rekao rekao Fabrijev pripovjedač u romanu *Vježbanje života* (1985) – *ludilom, jalovošću i smrcu*.

⁸ Josip Mlakić, *Mećava*, u knjizi *Ponoćno sivo*, Zagreb 2004, str. 39.

⁹ Isto, str. 40.

*

Svi smo mi mrtvi, samo se redom sahranjujemo

Josip Mlakić u svojim romanima izravno i spominje Ivu Andrića. Mislimo, prije svega, na roman prvijenac *Kad magle stanu*¹⁰. Jakov (Jakov je i fratar u *Mećavi*) Serdar (najčešće prezime likova Mlakićevih priča), *Prokletu avliju* stavlja među najvažnije knjige svoje idealne knjižnice. Četnaesto poglavlje romana *Kad magle stanu* naslovljeno je *Prokleta avlija* i u njemu se pripovjedač sjeća svog prvog čitanja Andrićeva četvrtog romana i priznaje da je tad počeo shvaćati kakva je to zemlja u kojoj je i sam rođen i u kojoj živi. Dakle zbilja se nije učila iz zbilje same, nego je svoj smisao i ocjenu dobila tek kad je otkrivena kroz literarni tekst. Jakov se s velikim poštovanjem odnosi prema Andriću. Njegove ratne kolege, drugovi, *posezat će za Andrićem* i postizati humorni efekt krnje komunikacije. Svakodnevnim izrekama poput *novac je čovjekov najbolji prijatelj, pridruživat će kako bi reko Andrić*. Time Mlakić preciznije ocrta jedno opće stanje vezano uz Andrića i njegovo djelo. Jedni ga poštuju i vole jer ga razumiju i osjećaju pripadnost njegovim literarnim svjetovima (kao što je to s Jakovom Serdarom), a drugi se krcaju Andrićevim lažnim mislima, ne poznaju njegovo djelo, ali posežu za njim kad to njima, a ne književnosti treba. Ta su veznička mjesta vidljiva na gornjem sloju naše zamišljene proučavateljske staze. Ispod, na nago-milananim tragovima, možemo prepoznati “i” motive. Ponovno se susrećemo s motivom snijega (motiv koji razdjeljuje život i smrt, a i prekriva tragove zla posijanog na bosanskom tlu), iznova je tu i motiv pogleda kroz prozor što je, već smo naglasili, Mlakiću jako važno (jedna mu je priča upravo i naslovljena *Pogled kroz prozor*), motiv prava na zasluživanje slušanja ili čitanje priče o nečijem životu (koliko je provjera morao proći fra Petar da čuje Čamilovu priču, a liječnik Jakova Serdara to pravo nije ni ostvario).

Mlakić u romanu *Kad magle stanu* preko lika Jakova Serdara i tumači književnost: “Borges je jednom negdje zapisao, koliko se sjećam, da su sve knjige napisane i da je svaka nova samo varijacija na već napisano, ili je to mislio o piscima, ne sjećam se više točno; ono u stilu da su svi pisci jedno, ali to se u suštini svodi na isto.”¹¹ Identičnu tezu Josip Mlakić iznosi u svom, ovdje već opisanom, izlaganju o književnim dugovima.

¹⁰ Josip Mlakić, *Kad magle stanu*, Zagreb 2000.

¹¹ Isto, str. 53.

Komunikaciju s djelom Ive Andrića Josip Mlakić ostvaruje i podnaslovima u svojim romanima; svojevrsnim motom ili posvetom. U romanu *Živi i mrtvi* (2002), odmah nakon naslova stoji Andrićeve rečenica iz *Travničke hronike* (iz III. poglavlja): “Svi smo mi mrtvi, samo se redom sahranjujemo.”¹² Tu rečenicu izgovara ostarjeli Resim-beg nakon ubojstva sultanova izaslanika. Ista rečenica pojavljuje se u posljednjem poglavlju romana *Na Drini ćuprija* kada Alihodža u razorenom i zapuštenom Višegradu kraj mosta kojemu se bliži uništenje zaključuje: “[...] da je ovde život već odavno u opasnosti i da smo svi ionako mrtvi, samo se redom sahranjujemo.”¹³ Uz isti roman spominjemo i povijesnu ponovljivost na kojoj Andrić – unatoč naslovima i kronologiji prikazanih događaja – gradi i roman *Travnička hronika*, ali i roman *Na Drini ćuprija*. Roman *Živi i mrtvi*, smješten u godine dvaju povijesnih ludila (2. svjetski rat i posljednji rat), prati generacije djedova i unuka, rođenih i odraslih na istom prostoru (Crne vode i Mrtvo polje). Djed unuku u naslijeđe ostavlja tabakeru, ustvari unaprijed određenu sudbinu sačuvanu u govoru svjedoka. Tabakera povezuje dva vremena, povijesno i sadašnje, onaj i ovaj rat, djeda i unuka. Ona je most za prelazak iz jedne priče u drugu. Povijesna priča do koje se dolazi uz pomoć predmeta prisutna je i u Andrićevoj priči *Ćilim* (1948). Baba Kata, u ljetnom danu 1941. čeka u Sarajevu na prijem kod novog, ustaškog potpredsjednika općine. I zagleda se u perzijski ćilim.¹⁴ Riječ je o motivu kojim se priča vraća u prošlost, u vrijeme jedne druge okupacije, u 1878. godinu. I cijela se eksterna analepsa tada zavrti oko ćilima uz koji je vezana ratna otimačina, nepoštenje, strah, odnos dobra i zla (tematske jedinice i romana *Živi i mrtvi*).¹⁵

Poveznicu s Andrićem Mlakić ostvaruje i kroz naslove. Izdvajamo roman *Čuvari mostova*. Riječ je o naslovu koji čini važan dio Mlakićeva najsnažnijeg romanesknog ciklusa, ciklusa usmjerenog prema tematiziranju

¹² U romanu *Ljudi koji su sadili drveće* (Zagreb 2010) jedan će oboljeli vojnik reći: “Svi smo mi mrtvi, samo se redom ukapamo.”

¹³ Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, Sarajevo, 1966, str. 369.

¹⁴ Gledanje ćilima i oživljavanje slika na njemu slično je opisano i u Fabrijevom romanu *Triameron* (2002).

¹⁵ Jedna od središnjih rečenica priče *Ćilim* je rečenica vezana uz Katinu baku Anđu (1878). Kad njezin sin Petar, Katin otac, od okupatorskog vojnika u zamjenu za rakiju uzme turski ćilim, ona se suprotstavi i razljuti. Potom slijedi: “Ima ljudi koje i najmanji dodir s moralnom rugobom duboko uznemiri i poslije ih dugo prati kao zadah fizičke truleži.”; priča *Ćilim* u knjizi: *Ivo Andrić, Priča o vezirovom slonu i druge odabrane* (priredio Krno Pranjčić, Zagreb, 2005, str. 122.

posljedica – toliko puta naznačenog – ratnog ludila. U središtu priče su izbjeglice iz Bosne (policajac Filip, sin Mirko koji čita stripove, žena Sofija koja spas nalazi u vezenju goblena i otac koji cijepa drva i mašta kako će napraviti košnice za pčele). Obitelj živi u Hrvatskoj, u kući koja je prije rata pripadala srpskoj obitelji. I u tom su romanu vidljivi stalni Mlakićevi, ali i Andrićevi motivi (prošlost, povijest, magle, vatre, krugovi, a napose snijeg i most). Snijeg kao pokrivač povijesti, kao površina na kojoj se nešto novo, ali ne trajno, može ispisati, ima u Mlakićevoj prozi posebno mjesto i zaslu-
 žuje zasebnu obradu:

– Padao je krupni, mokri snijeg laptavac, koji se već počeo hvatati po sumornim, crno-sivim granama šljiva.¹⁶

– Snijeg je prestao padati... Put je bio blatnjav, a snijeg pored njega prljav i raskvašen.¹⁷

– Kad je prošao Doboju, počeo je padati snijeg.¹⁸

– Snijeg je i dalje propadao, ali lagano i lepršavo: činilo se da svakoj pahulji treba cijela vječnost da se spusti na zemlju.¹⁹

– Sve pokriva snijeg, ovdje i ljudsko biće. Oči su mu bile zatvorene, i u dupljama se nakupilo snijega.

Snijega mu je bilo i po kosi, obrvama i po onom madežu. Izgledalo je kao da ga je netko po tim dijelovima obojio bijelom bojom, što je njegovom licu davalo nešto groteskno, mada se snijeg nije toliko isticao na žućkastobijeloj boji kože.²⁰

Uz snijeg, podcrtavamo i most, most koji se, kao što smo u samom uvodu rekli, u reljefu ponaša kao veznik *i* u rečenici. O Andrićevim mostovima napisane su tisuće stranica. Ovdje ćemo, da bismo načinili korak prema Mlakićevim rečenicama o mostovima, citirati samo nekoliko rečenica iz Andrićeva meditativnog eseja *Mostovi* (1933.): “Tako, svuda na svetu, gde god se moja misao krene ili stane, nailazi na verne i čutljive mostove kao na večitu i večno nezasićenu ljudsku želju da se poveže, izmiri i spoji sve što iskrsne pred naših duhom, očima i nogama, da ne bude deljenja, protivnosti ni rastanka.”²¹ Ideja o mostu kao poveznici ne napušta Mlakićeve

¹⁶ Josip Mlakić, *Čuvari mostova*, Široki Brijeg, 2004, str. 27.

¹⁷ Isto, str. 34.

¹⁸ Isto, str. 117.

¹⁹ Isto, str. 118.

²⁰ Isto, str. 124.

²¹ Ivo Andrić, *Mostovi*, u knjizi *Staze, lica, predeli*, Sarajevo, 1977, str. 201.

junake ni nakon traumatičnog ratnog iskustva. Mostovi su sve, i mjesto ispod kojeg se nalazi mrtvo tijelo (podsjetimo ovdje i na roman *Na Drini ćuprija*) i prostor na kojem se gomila mulj i granje, ali oni su i jedini pravi smisao u životu onih koji su ubrzo po svom rođenju shvatili da su im u izvod iz knjige rođenih upisana sela i gradovi u kojima se oduvijek zlo preplitko zakopavalo. Takvi ljudi ne odustaju od mostova, od njegove uloge u svijetu, upravo onakve kakvom je doživljava Andrić. Preko mosta im dolaze dragi gosti, i bolesti i nesreće, ali preko njega se, svakih toliko i toliko godina, bježi pred nesrećom i oružjem.

Po nekim legendama napravio ga je neki naš predak kad se vrati iz nekog rata. Iz kojeg i kada, to nit ko zna, nit je kome bilo važno, nit je, koliko ja znam, iko ikad to pokušao provjeriti. Kažu da se u tom ratu spasio od bujice koja je odnijela neke njegove drugove, a on je preko nekih poredanih balvana prešao na drugu stranu i tako se spasio. Zarekao se da će, ako se vrati kući živ, napraviti most, jer kod nas kažu da je velki sevap napraviti most. Nije važno gdje: ako ga napraviš i u pustinji, nekome se valja. I na kraju svijeta da ga napraviš, učinio si dobro djelo.²²

*

U kratkom pregledu oslonjenom na *veznik i*, stavljen između djela Ive Andrića i Josipa Mlakića, zaustavili smo se na odmaralištu staze kojom šeću pisci i njihovi tekstovi, samo na nekim *i mjestima*. Predložci koji bi mogli biti dovedeni u sastavni odnos daleko su brojniji. Izostavljeni su, uz spomenute, još neki značajni zajednički motivi (primjerice motiv zmije u Andrićevoj priči *Zmija* iz 1948. i motiv plave zmije u Mlakićevu romanu *Kad magle stanu*). Mlakićev govor o dugu što ga osjeća prema velikom piscu i naša saznanja o odnosu mladih čitatelja u Hrvatskoj prema Mlakićevu stvaralaštvu, kroz koje dolaze i do njima još neotkrivenog Andrića, dva su podatka koja zasjenjuju pitanje o pripadnosti – i Andrića i Mlakića. Oni kojima je istinski stalo do tekstova i do pisaca, osjećaju nelagodu čim se nađu u društvu s *čiji su*. Istinski čitatelji trasiraju svoje čitateljske staze i raduju se na njima vidjeti pisce svojih tema. Ako na književnost gledamo kao na priču u kojoj se susreću bliski, onda našu natuknicu o vezniku *i* imamo pravo zaključiti stihovima pjesnika nad čijim nalivperom lebdi isto pitanje (*čiji li je*) – i koji je jedan od onih s naše staze – stihovima Mile Stojića iz pjesme *Pismo Josipu Mlakiću*²³ (pjesma upravo tematizira recep-

²² Isto, str. 89.

²³ Mile Stojić, *Pismo Josipu Mlakiću*, u knjizi "Dunia", Zagreb 2011., str. 43.

ciju Mlakićeve proze): *Ali, Josip je iscjeliteljski, kaže ona, jer piše tako / Da nam budi nadu, da naš svijet još ima šanse / On pokušava uvesti reda u naše nerješive aporije. / No, samo ja znadem da, prevodeći tvoje tekstove / Ona jedina pokušava reći da svijet njenoga oca / ipak nije otišao dođavola.*